

Д-р инж. **СТОЯН СТОЯНОВ** е завършил Лесотехническият университет, специалност „Горско стопанство“, през 1995 година. От 1997 г. е преподавател в катедра „Ловно стопанство“ на ЛТУ, а от 2003 г. е главен асистент. През 2013 г. защитава докторска дисертация на тема „Проучвания върху популационната екология на чакала в България“. Научните му интереси са в областта на екологията на ловната фауна, популационната екология на хищниците и приложението на математически методи и модели в екологичните изследвания.

ИНТЕРЕСЪТ КЪМ ВЪЛКА В БЪЛГАРИЯ ЛИЧИ ОТ СЪХРАНЕНИТЕ ДАННИ ЗА УБИТИ ВЪЛЦИ ЗА ПОВЕЧЕ ОТ 120 ГОДИНИ. ТОВА Е ЕДИНСТВЕНИЯТ ВИД, ЗА КОЙТО В БЪЛГАРИЯ ИМА СРАВНИТЕЛНО ТОЧНИ ОФИЦИАЛНИ ДАННИ ЗА ТОЛКОВА ДЪЛЪГ ПЕРИОД.

Хищниците

✓ **В България сме успели да съхраним едрите си хищници и трябва да сме горди с това. У нас никога не са били изтребени мечката и вълкът**

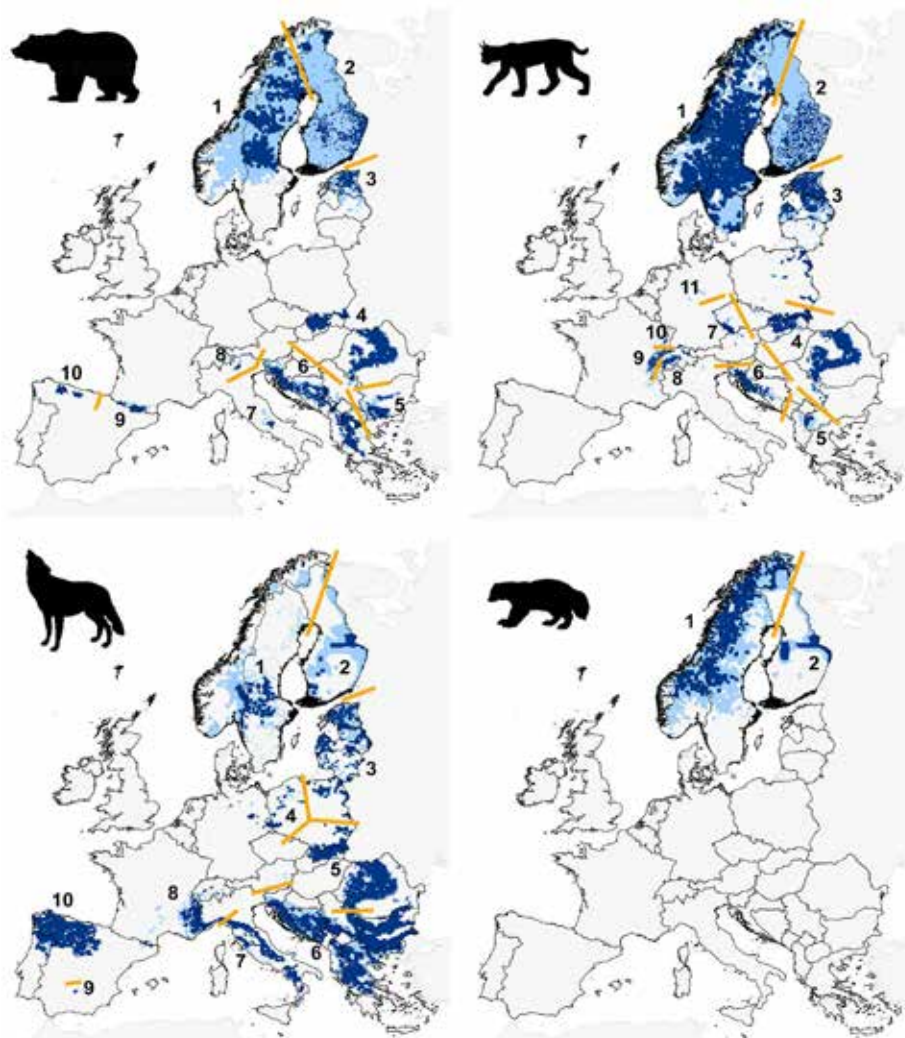
Хищниците винаги са били възприемани от хората с враждебност и страх. Има дълбоко вкоренена неприязън към тях в човешката култура и история заради негативното им влияние върху живота на хората. Още от най-ранното развитие на човешкото общество те са представлявали конкуренти в лова, заплаха за домашните животни, а някои едри хищници дори са застрашавали живота на хората. В модерното ни общество съвместното съжителство с тях и опазването им е предизвикателство. Числеността на много от едрите хищници е била намалена значително и съвременното им съществуване е свързано с много емоционални, политически и социално-икономически аспекти (Ripley et al., 2014; Chapron & López-Bao, 2014).

Едрите хищници имат нужда от големи индивидуални територии за съществуването си и живеят при ниска плътност на популациите (Gittleman et al., 2001). Това поставя въпроса има ли достатъчно място за съществуването на жизнеспособни и екологично функционални популации на хищници в съвременния пренаселен свят при свръхконсумацията на природни ресурси от нарастващото население на земята (Packer et al., 2013). Съществуват два основни модела за опазване на едрите хищници. Единият залага на опазването им в управляеми защитени територии или в обширни отдалечени и ненаселени райони на земното кълбо, т.е. на разделянето им от хората. Той произлиза от практиката на Северна Америка и е възприет също в много страни на Южна Америка, Азия и Африка. Вероятно този подход се е наложил заради съществуващата в миналото политика на изтребване на едрите хищници. Алтернативният модел е съвместното съществуване на хищниците с хората в доминирана от човешкото присъствие среда (Chapron et al., 2014). Успехът на този модел е считан за невъзможен заради конфликта човек – хищник, щетите, които нанасят хищниците на домашните животни и дивеча и негативното им възприемане от хората (Phalan et al., 2011). В Европа обаче моделът за съвместно съжителство на практика е осъществен. Въпреки че в Западна Европа едрите хищници са изтребени отдавна, в Скандинавските страни, Източна Европа и Средиземноморието съвместното съжителство с едрите хищници е факт.

Кафявата мечка се среща в 22 европейски страни върху 485 400 km² и се разделя

на 10 популации, които се считат за местни (Chapron et al., 2014). **Рисът** се среща в 23 страни върху 813 400 km² и се разделя на 11 популации, 5 от които са местни. Вълкът днес обитава 798 300 km² в 28 европейски страни, с общо 10 местни популации (Chapron et al., 2014). Поне три вида едри хищници се срещат едновременно върху 593 800 km² в Европа (фиг. 1). Европейският континент приютава няколко големи и стабилни популации на едри хищници, наброяващи няколко хиляди индивиди, много средно големи увеличаващи се популации от по няколко десетки индивиди и няколко малки популации от няколко десетки индивиди, които намаляват. Интересно е, че никоя от големите и средно големите популации не е намаляваща (Chapron et al., 2014). Кафявата мечка е най-многобройният едър хищник в Европа, наброяващ около 17 000 индивиди, като всички 10 големи популации на този хищник са стабилни или увеличаващи се. **Вълкът** наброява около 12 000 индивиди на европейския континент и с изключение на Иберийския полуостров всички негови популации в Европа са стабилни и увеличаващи се. Той се адаптира най-добре към местообитанията с висока плътност на населението в сравнение с всички други едри хищници. Общата численост на риса в Европа се оценява на близо 9000 (Chapron et al., 2014).

Въпреки че едрите хищници избягват гъстонаселените с хора райони, те показват способност да се завръщат в териториите, доминирани от човешко присъствие, във фрагментирани местообитания в близост до големите градове, откритите територии с мозаечно разпокъсани горски

Фиг. 1. Разпространение на едрите хищници в Европа през 2011 година. Кафява мечка (горе вляво), рис (горе вдясно), вълк (долу вляво) и росомаха (долу вдясно). Тъмно-синият цвят показва областите, които се обитават постоянно, а светлосиният – области на спорадична поява. Номерирани са различните популации. Оранжевите линии показват границите между популациите (по Chapron et al., 2014)

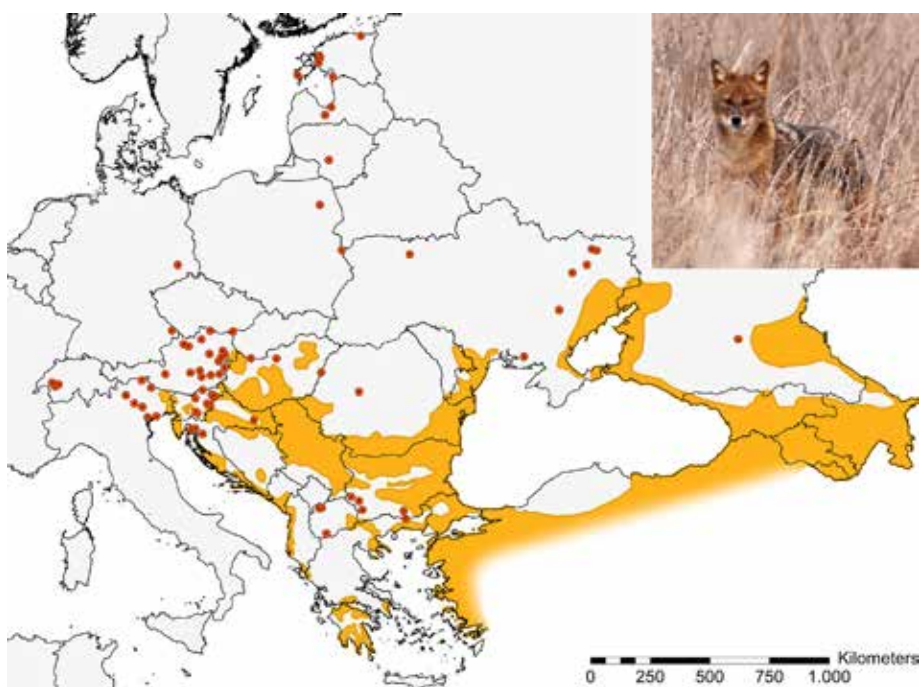
комплекси и дори в земеделските площи. Възможно е друг модел на съществуване на едрите хищници не е възможен в Европа, тъй като нашият континент е по-гъсто населен и няма огромни територии, отдалечени от населените места. Въпреки по-високата гъстота на населението в Европа в сравнение със САЩ например, едрите хищници на европейския континент са с по-висока плътност. Вълците в Европа са два пъти повече, отколкото в САЩ, въпреки два пъти по-малката територия.

Заслужава внимание и разпространението на други два вида хищници в Европа – чакалът и лисицата. Тези средноголеми хищници не са редки или застрашени и имат голямо стопанско, екологично и здравно значение. **Лисицата** е хищникът с най-голям ареал в света, който об-

хваща 70 млн. km² в северното полукълбо, Европа, Азия и Северна Америка (Hoffmann & Sillero-Zubiri, 2021). Интродуцирана е в Австралия и Нова Зеландия. Този изключително успешен хищник се адаптира добре във всички местообитания, включително в големите градове, и е пластичен по отношение на вида на храната, която включва безгръбначни животни, птици, дребни бозайници, плодове и мърша. Тя успешно се приспособява към присъствието на хората и дори е зависима от тях в някои райони. Плътността ѝ варира от 25 лисици на 1000 km² в Англия до 30 лисици на 1 km² в Шотландия, при изобилие на хранителни ресурси в близост до населените места. В селските райони на Швейцария достига плътност до 3 лисици на 1 km², а в Онтарио, Канада – до 1 индивид

на 1 km² (Sillero-Zubiri, 2009). Плътността на лисиците е от изключително значение за превенцията на някои зоонози. Счита се, че за ограничаване на разпространението на беса в природата числеността на лисиците трябва да се ограничи до 1–2 двойки на 10 km². Почти навсякъде в ареала си лисицата е третирана като вредител и е обект на лов.

Чакалът е един от най-широко разпространените хищници и се среща в много райони на Европа и Азия (Jhala & Moehlman, 2004; Arnold et al., 2012; Hoffmann et al., 2018; Moehlman & Hayssen, 2018; Spassov & Acosta-Pankov, 2019). От средата на 80-те години той увеличава своето разпространение и численост в Европа и днес е широко разпространен в Югоизточна Азия, Близкия Изток, Югоизточна и Централна Европа, където се среща в разнообразни местообитания, от полупустини и пасища до горски и селскостопански територии, среща се и в близост до населените места (Jhala & Moehlman, 2004; Šálek et al., 2014; Koepfli et al., 2015; Trouwborst et al., 2015). Експанзията на чакала в Европа в последните две десетилетия е много бърза и все още продължава. Днес видът се среща в 33 европейски страни (фиг. 2) и разпространението му достигна до Австрия, Швейцария, Германия, Полша, Чехия, Словакия, Дания, Холандия, Франция, Литва, Латвия и Естония (Puřková et al., 2016; Křofel et al., 2017; Potočník et al., 2019; Hatlauf et al., 2021). Това разширяване на ареала му в наши дни не е ново явление. Още в края на XIX в., а и преди това се съобщава за наличието на чакали в Унгария, Словакия, Словения, Хърватия, в географската област Далмация, Северна Македония, Черна гора, Гърция, Румъния и в някои други европейски страни. Не е известно обаче кога точно чакалът се е появил в Европа (Hosey, 1982; Spassov, 1989; Demeter & Spassov, 1993; Sommer & Benecke, 2005; Lapini et al., 2011; Spassov & Acosta-Pankov, 2019). Смята се, че е проникнал на Балканите през Холоцена, преди около 10 000 години, но е възможно да е пренесен от човека от Мала Азия едва в елинистичната епоха (Spassov, 1989). Територията на България се счита за център, от

Фиг. 2. Разпространение на чакала в Европа. Оцветените области са с постоянно присъствие на вида, а кръгчетата показват единични срещи (по Trouwborst et al., 2015)

който тръгва разпространението на чакала на европейския континент (Стоянов, 2013; Spassov & Akosta-Pankov, 2019). Продължаващото разширяване на ареала на чакала в Европа предизвиква тревога заради потенциалното му въздействие върху домашните животни и дивеча, както и възможността да пренася болести (Rutkowski et al., 2015; Ćirović et al., 2016).

Все още няма ясна политика в Европа по отношение на управлението и контрола на популацията на чакала поради липсата на достатъчно данни за неговото разпространение в миналото и неясния му произход в Европа (Trouwborst et al., 2015). Това затруднява определянето на неговия статус в повечето европейски страни. Чакалът е ловен обект в България, Румъния, Сърбия, Косово, Хърватия, Босна и Херцеговина, Черна Гора, Словения, Словакия, Унгария, част от провинциите на Австрия, Украйна, Литва, Латвия и в някои области на Турция. Строго защитен вид е в Албания, Северна Македония, Швейцария, Италия, Германия и Полша. Не е защитен в Гърция, Чехия, Беларус, Естония и Молдова (Trouwborst et al., 2015). Не е установен статусът на вида в Лихтенщайн, Франция, Холандия, Финландия и Дания, където той се появи съвсем наскоро (Natlauf et al., 2021).

В България сме успели да съхраним едрите си хищници и трябва да сме горди с това.

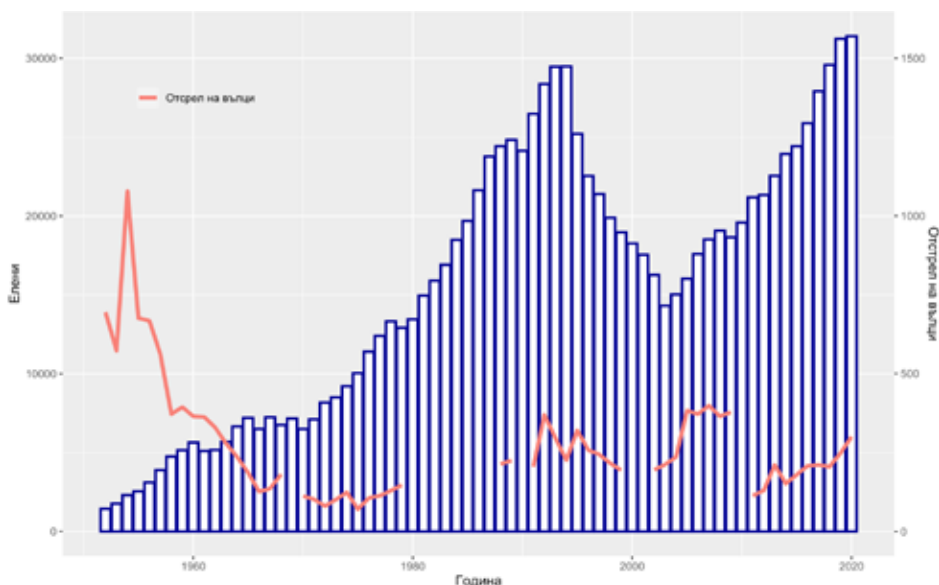
У нас никога не са били изтребени мечката и вълкът. Днес те имат стабилни популации в нашата страна, които се увеличават. Постепенно, макар и бавно, в България се завръща рисът. Популацията на мечката се оценява на около 530 – 590 индивида, но тази оценка е базирана на експертно мнение (Charpron et al., 2014). В действителност не знаем колко мечки обитават територията на нашата страна. Впечатлението е, че популацията се увеличава заради щетите и конфликтите с хора в районите с най-висока плътност. Опазването на този вид е предизвикателство и зависи от правилното управление на конфликта с човека.

Видовете хищници с най-голямо ловностопанско значение в България са вълкът, чакалът и лисицата. Ролята на един хищник както от екологична, така и от стопанска гледна точка се определя от неговото разпространение и численост.

Вълкът е разрешен за лов у нас целогодишно. България е една от малкото страни в Европа с най-либерален режим за лов на вълци. Единствените точни сведения за числеността на вълка у нас са данните за отстрела. Интересът към вълка в България личи от съхранените дан-

ни за убити вълци за повече от 120 години, през които е бил преследван с различни начини, методи и средства. Всъщност това е единственият вид, за който в България има сравнително пълни и точни официални данни за толкова дълъг период. Най-голям брой вълци са били убивани в края на XIX в., като през 1895 и 1896 г. са съответно 1300 и 1650 индивида. В средата на XX в., между 1950 и 1955 г., са убивани около 600 – 800 вълка, а само през 1954 г. са убити 1050 (Mihaylov & Stoyanov, 2012). След забраната за използване на отрови в средата на 50-те години броят на убитите вълци значително намалява. Редуцирана е значително и тяхната численост. Безспорно е обаче, че числеността на вълка зависи от запасите на дивите чифтокопитни, които са основните му жертви от дивеча (фиг. 3). Тенденциите в отстрела на вълци следват много точно динамиката на запасите на благородния елен, сърната и дивата свиня. Ако приемем, че възрастовата структура на популацията на вълка е сходна с установената в Русия (Бибиков, 1985), популацията му е стабилна в последните 10 години и че голяма част от смъртността се дължи на лова, то при отстрел около 200 – 300 вълка годишно числеността му у нас варира от 700 до 1100, което означава плътност около 2 индивида на 100 km² (Стоянов, 2005). Това е една от най-високите плътности в ареала на вълка. По-ниският отстрел за последните 10 години се дължи вероятно на промяната в начина на отчитане, както и на отпадането на премията за отстрелян вълк, което се отразява на регистрацията на всички отстреляни животни. Тенденцията в отстрела обаче се запазва възходяща.

Оценката на щетите, които вълкът може да причини на дивеча, зависи и от това с какво се храни. Вълкът е типичен хищник. Качественият състав на храната му е много широк, но почти в целия му ареал основна храна са дивите и домашни копитни животни (фиг. 4). На следващо място са зайците. Мишевидните гризачи и дребните бозайници съставляват от 2 – 3 до 10 % от менюто му в зависимост от обилието им в природата. Мършата също заема съществен

Фиг. 3. Динамика в числеността на вълка и благородния елен

дяд в храната на вълка. Птиците и другите гръбначни животни имат второстепенно значение.

По-важна за ловното стопанство е ролята на вълка като регулатор на числеността на едрия дивеч. Оценките са твърде противоречиви. Безспорен е фактът, че вълкът унищожава диви чифтокопитни животни. Много проучвания обаче сочат, че главните му жертви са слаби, болни, ранени, изоставачи в развитието си млади или престарели индивиди. Това определя важната екологична роля на хищника като естествен регулатор на числеността на копитните видове дивеч и за поддържане на добро състояние на популациите им. От друга страна, много проучвания представят убедителни факти, потвърждаващи, че вълците не проявяват никаква избирателност и убиват напълно здрави животни, намиращи се в разцвета на силите си. Очевидно се сблъскваме с две противоположни гледни точки. Защитниците на всяка от двете тези разполагат с достатъчно убедителни доказателства. Противоречие обаче има само на пръв поглед. И двете тези могат да бъдат защитени. Всичко зависи от времето, условията, състоянието на популациите на вълка и на жертвата.

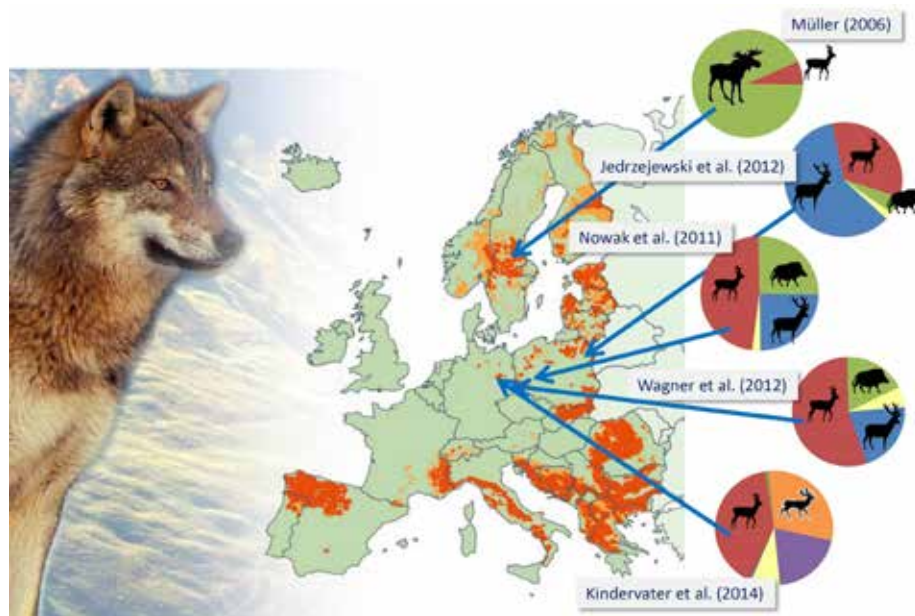
Трябва ли да съхраним вълка в България? След всичко казано дотук става ясно, че вълкът има своето важно място в природата. Този хищник е уникален като поведение и екологични особености. За нашите географски ширини той остава

„най-интелигентният“ хищник, специализиран в лова на копитни животни. Неговата регулираща роля е извън всяко съмнение. От друга страна, ловът на вълци е изключително интересен и е истинско предизвикателство за всеки ловец. Спорният въпрос е как да съхраним вълка? Дали да го защитим строго на цялата територия на страната, както е в много европейски държави, или да регулираме разумно неговата численост? Вълкът у нас се намира в една нарушена природна среда, при активно антропогенно въздействие както върху неговите местообитания, така и върху самия хищник и неговите жертви – копитните. Щетите от хищничеството му

са неприемливи особено в интензивните ловни стопанства. Ясно е, че е необходимо регулиране и контрол върху числеността му. Единственият закон и цивилизован инструмент за въздействие върху популацията на вълка е ловът, при спазване на всички конвенции и директиви, но и при зачитане на регионалните особености и националните традиции (Mihaylov & Stoyanov, 2012).

Ловът на вълци у нас в повечето случаи има случаен характер. Може да се каже, че той не засяга „ядрото“ на популацията и дори не е достатъчно ефективен инструмент за регулиране на числеността. Изключително важно е обаче да се спазват забраните на Бернската конвенция, Директивата за местообитанията, Закона за лова и опазване на дивеча и Закона за биологичното разнообразие по отношение на забранените методи и средства за лов. Проучванията в САЩ показват, че контролът върху числеността на хищниците води до известно увеличаване на числеността на копитните с 8 до 13 %, но не винаги резултатите са статистически достоверни (Clark & Hebblewhite, 2021). Моделирането на демографската структура на вълка показва, че отстрелът на около 10 % при 5 % темп на растеж годишно може да доведе до желаните ефект, без риск за стабилността на популацията (Charpon et al., 2003).

(Продължава в бр. 5)

Фиг. 4. Храната на вълка в Европа (по Reinhardt, 2016)